

УДК: 327:341.22(438)“1945”

© Анжей Вавринюк (Луцьк)

DELIMITACJA I DEMARKACJA WSCHODNIEJ GRANICY POLSKI PO II WOJNIE ŚWIATOWEJ

На підставі документів державних архівів були проведені нові, до цього не публіковані дослідження делімітації східного кордону Польщі після II світової війни.

Ключові слова: кордон, делімітація кордону, демаркація кордону, річка Західний Буг, СРСР, Польська Республіка, архівний документ, протокол, Договір про дружбу, взаємну допомогу та післявоєнне співробітництво між Союзом Радянських Соціалістичних Республік і Польською Республікою.

Вавринюк А.

Делимитация и демаркация восточной границы Польши после Второй мировой войны

На основании документов государственных архивов были разработаны новые, до сих пор не опубликованные исследования делимитации восточной границы Польши после Второй мировой войны.

Ключевые слова: граница, делимитация границы, демаркация границы, река Западный Буг, СССР, Республика Польша, архивный документ, протокол, Договор о дружбе, взаимной помощи и послевоенном сотрудничестве между СССР и Польской Республикой.

Vavryniuk A.

Delimitation and demarcation of Eastern Polish border after World War II

Based on archive state documents a new elaboration, never published before was prepared. The study is dedicated to delimitation of Eastern Polish border after World War Two.

Key words: border, border delimitation, Bug river, USSR, Polish State, archive document, report from Agreement on after-war friendship, mutual help and cooperation between the Union of Soviet Socialist Republics and Poland.

Актуальність і проблематика badań. Wytyczenie granicy wschodniej Polski, związane z tym problemy, były do niedawna skrętnie ukrywane. Archiwa nie udostępniały dokumentów związanych z delimitacją i demarkacją granicy. Fakt ten zasługuje na szczególną uwagę, ponieważ dotychczas nie doczekał się naukowego opracowania, z uwzględnieniem polskich dokumentów archiwalnych.

Analiza ostatnich publikacji. Brak jest opracowań naukowych na ten temat.

Przedmiot i cel zadania naukowego. Przedmiotem badań było planowanie i wytyczenie wschodniej granicy państwowej. Praca – ze względu na nowatorski charakter, ma dostarczyć wiedzy merytorycznej na wyżej wymieniony temat.

Wykład tekstu. Chronologicznie rzecz ujmując, pierwszym ważnym dla społeczeństwa dokumentem wydanym przez władze polskie jeszcze przed uregulowaniem formalno – prawnym granicy państwowej z Z.S.R.R. było Rozporządzenie Kierownika Resortu Gospodarki Narodowej i Finansów z dnia 25 października 1944 r. o wycofaniu z obiegu marki niemieckiej na obszarze województwa białostockiego¹, oraz dekret z 13 stycznia 1945 r. o wycofaniu z obiegu na terytorium Państwa Polskiego waluty Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich. Punkt 1 Dekretu brzmi: “Dopuszczona czasowo (art. 3 dekretu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 24 sierpnia 1944 r. o emitowaniu biletów skarbowych, Dz.U. R.P nr 3, poz. 11) do obrotu pieniężnego na terytorium Państwa Polskiego waluta Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, przestaje być z dniem 15 lutego 1945 r. prawnym środkiem płatniczym na obszarze Państwa Polskiego”. Ponadto art. 4 Dekretu uprzedzał o możliwych sankcjach karnych: “Kto po dniu 14 lutego 1945 r. posiada, przyjmuje lub puszcza w obieg walutę Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich podlega karze grzywny do wysokości 1.000.000²”.

22 kwietnia 1945 r. w Moskwie, Polska i Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich zawarły układ o przyjaźni, pomocy i wzajemnej współpracy powojennej. Ratyfikacja układu nastąpiła 5 maja 1945 r.³. Dokument o ratyfikacji został opublikowany znacznie wcześniej niż sam Układ. Warto jednak zaznaczyć, że już wówczas wspomniano o terytoriach obu państw. Mówi o tym art. 5: “Wysoko układające się Strony zobowiązują się nie zawierać bez wzajemnej zgody rozejmu lub pokoju ani z rządem hitlerowskim, ani z jakakolwiek inną władzą w Niemczech, zagrażającą lub mogąca zagrozić niepodległości, całości terytorialnej lub bezpieczeństwu którejkolwiek z Wysokich Układających się Stron”. Ponadto w artykule 6 zawarto bardzo istotne wzajemne zobowiązania: “Każda z Wysokich Układających się Stron zobowiązuje się nie zawierać żadnego sojuszu i nie brać udziału w żadnej koalicji, skierowanej przeciwko drugiej Wysokiej Układającej się Stronie”. Dokument był na tyle istotny, że podpisali go: Prezydent Krajowej Rady Narodowej Rzeczypospolitej Polskiej Osóbka-Morawski, a z upoważnienia Prezydium Rady najwyższej Z.S.R.R. J. Stalin⁴

- Stosownie do art. 2 ust. 2 umowy między Rzeczypospolitą Polską i Związkiem Socjalistycznych Republik Radzieckich z dnia 16 sierpnia 1945 r. o Polsko-Radzieckiej Granicy Państwowej utworzona została i podjęła czynności Mieszana Komisja Delimitacyjna Polsko – Radziecka z siedzibą w Warszawie, mająca za zadanie wytyczenie granicy. W charakterze jej organów w tzw. terenie działały Podkomisje

Delimitacyjne. Przykładowo IV z nich miała siedzibę w Świerżach, powiat chełmski, województwo lubelskie, a w jej skład ze strony polskiej wchodził: mjr Bolesław Tuora, przewodniczący, inż. Jakub Jamiołkowski, wiceprzewodniczący, inż. Klemens Pszeniczki, członek komisji, Antoni Górski, sekretarz. Prace terenowe, przy faktycznym wyznaczaniu granicy państwowej na tym obszarze rozpoczęte zostały w dniu 5 czerwca 1946 r.⁵

Układ ma cztery strony tekstu i osiem artykułów zarówno w języku polskim jak i rosyjskim. Został zawarty na 20 lat, z Możliwością wypowiedzenia przez każdą ze stron na 12 miesięcy przed upływem tego dwudziestolecia. W przypadku braku wypowiedzenia, jego ważność ulegała przedłużeniu o kolejne pięćdziesiąt lat.

Mapa 1.

Polska – ziemie utracone i uzyskane po II wojnie światowej

Źródło: Opracowanie własne na podstawie opisów przebiegu granicy państwowej Polski i jej sąsiadów.

22 maja 1945 r. ukazało się Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości, na mocy którego gromadę Kalników, należąca od 1934 r. do powiatu Mościckiego, województwo lwowskie⁶, włączono do okręgu Sądu Grodzkiego w Przemyślu⁷. Była to jedyna wieś położona w pasie przygranicznym w okolicy Przemyśla, która nie została wysiedlona po II wojnie światowej. W 1945 r. wywieziono do ZSRR tylko kilkanaście rodzin a podczas akcji “Wisła” wysiedlono kilkadziesiąt osób. Stało się to między innymi dzięki polskiemu księdzu, który wystawił Ukraińcom rzymskokatolickie metryki⁸.

Po drugiej wojnie światowej granice wschodnie Polski regulowała umowa między Rzeczpospolitą Polską i Związkiem Socjalistycznych Republik Granicznych o polsko-radzieckiej granicy podpisana 16 sierpnia 1945 r., którą podpisali: Prezydent Krajowej Rady Narodowej Rzeczypospolitej Polskiej, Prezes rady Ministrów Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej Edward Osóbka-Morawski oraz Zastępcę Przewodniczącego Rady Komisarzy Ludowych i Ludowego Komisarza Spraw zagranicznych ZSRR Władysława Michałowicza Mołotowa.

Artykuł 1 umowy mówi, że “Zgodnie z decyzją Konferencji Krymskiej ustalić granicę państwową między Rzeczpospolitą Polską a Związkiem SRR wzdłuż “linii Curzona” z odchyleniami od niej na rzecz Polski w niektórych rejonach od pięciu do ośmiu kilometrów, zgodnie z załączoną mapą w skali 1:500000, udostępniając Polsce dodatkowo:

a/ obszar położony na wschód od “linii Curzona” do rzeki zachodniego Bugu i rzeki Sołokija, na południe od miasta Kryłów z odchyleniem na rzecz Polski nie przekraczającym trzydziestu kilometrów;

b/ część obszaru Puszczy Białowieskiej, na odcinku Niemirów-Jałówka, leżącego na wschód od “linii Curzona”, łącznie z Niemirówem, Hajnówką, Białowieżą i Jałówką, z odchyleniem na rzecz Polski nie przekraczającym 17 km.

Zgodnie z umową granica przebiegała wzdłuż zastępującej linii: (art. 2) “Od punktu położonego około 0,6 kilometra na południowy zachód od źródła rzeki San, i dalej biegiem rzeki San, środkiem jej nurtu do punktu na południe od miejscowości Solina, dalej na wschód od Przemyśla, na zachód od Rawy Ruskiej i stąd do zbiegu granicy Rzeczypospolitej Polskiej, Litewskiej SRR i Prus Wschodnich, pozostawiając Grodno po stronie ZSRR”⁹.

31 grudnia 1945 r. ukazała się Ustawa o ratyfikacji w/w umowy granicznej¹⁰.

Oświadczenie rządu Rzeczypospolitej Polskiej w sprawie ratyfikacji ukazało się 4 lutego 1946 r., a pod dokumentem podpisy złożyli: Prezydent Krajowej Rady Narodowej - Bolesław Bierut, Prezes rady Ministrów – Edward Osóbka-Morawski oraz Minister Spraw Zagranicznych – Wincenty Rzymowski¹¹.

Umowa została opublikowana w Dzienniku Ustaw 1947, nr 35, poz. 167¹².

Perspektywy następnych badań. Praca jest częścią jednego z podrozdziałów dysertacji doktorskiej (habilitacyjnej), w ramach zatwierdzonego przez Senat Narodowego Uniwersytetu Wołyńskiego im. Łesi Ukrainki pracy: “Historyczno – geograficzne warunki kształtowania i funkcjonowania wschodniej granicy Polski”.

¹ Rozporządzenie Kierownika Resortu Gospodarki Narodowej i Finansów z dnia 25 października 1944 r. w sprawie wykonania dekretu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 23 października 1944 r. o wycofaniu z obiegu marki niemieckiej na obszarze województwa białostockiego, Dz. U. 1944, nr 10 poz. 52.

² Dekret z dnia 13 stycznia 1945 r. o wycofaniu z obiegu na terytorium Państwa Polskiego waluty Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, Dz.U. 1945, nr 2, poz. 5. W Dekrecie nie podano nazwy jednostki monetarnej.

³ Ustawa z dnia 5 maja 1945 r. o ratyfikacji podpisanego w Moskwie dnia 21 kwietnia 1945 r. układu między Rzeczpospolitą Polską i Związkiem Socjalistycznych Republik Radzieckich o przyjaźni, pomocy wzajemnej i współpracy powojennej, Dz.U. 1945, nr 21, poz. 115.

⁴ Układ o przyjaźni, pomocy wzajemnej i współpracy powojennej między Związkiem Socjalistycznych Republik Radzieckich i Rzeczpospolitą Polską, Dz.U. 1945, nr 47, poz. 268.

⁵ APLOCh, Akta Starostwa Powiatowego we Włodawie, sygn. 24.

⁶ Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 14 lipca 1934 r. o podziale powiatu Mościckiego w województwie lwowskim na gminy wiejskie, Dz.U. 1934, nr 64, poz. 547.

⁷ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 maja 1945 r. o zmianie okręgów Sądów Okręgowego i Grodzkiego w Przemyślu, Dz.U. 1945, nr 19, poz. 110.

⁸ H. Karaś, *Dzieje wsi Kalników, Gwary polskie, przewodnik multimedialny* [w:] http://www.gwarypolskie.uw.edu.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=359&Itemid=71 oraz <http://www.kalnikow.freeo.net/> (data pobrania 22.X.2010).

⁹ Umowa między Rzeczpospolitą Polską i Związkiem Socjalistycznych Republik Radzieckich o polsko-radzieckiej granicy państwowej. Dziennik Ustaw (dalej Dz.U.) 1947 nr 35 poz. 167.

¹⁰ Ustawa z dnia 31 grudnia 1945 r. o ratyfikacji podpisanej w Moskwie dnia 16 sierpnia 1945 r. umowy między Rzeczpospolitą Polską a Związkiem Socjalistycznych Republik Radzieckich o polsko-radzieckiej granicy państwowej, Dz.U. 1946, nr 2, poz. 5.

¹¹ Oświadczenie Rządowe z dnia 2 lipca 1946 r. w sprawie wymiany dokumentów ratyfikacyjnych Umowy o polsko-radzieckiej granicy państwowej między Rzeczpospolitą Polską i Związkiem Socjalistycznych Republik Radzieckich, podpisanej w Moskwie dnia 16 sierpnia 1945 r. Dz.U. 1947 nr 35 poz. 168.

¹² Umowa między Rzeczpospolitą Polską i Związkiem Socjalistycznych Republik Radzieckich o polsko-radzieckiej granicy państwowej, Dz.U. 1947 nr 35 poz. 167.

УДК:314.15-026.49(=411.16)(47=57)“1988/1991”

© Ірина Яворська (Чернівці)

ПОЧАТОК ЧЕТВЕРТОЇ ХВИЛІ ЕМІГРАЦІЇ: ЄВРЕЙСЬКИЙ ВИКЛИК РАДЯНСЬКІЙ СИСТЕМІ (1988 – 1991 РОКИ)

У статті розглядаються основні причини початку четвертої хвилі еміграції з СРСР на прикладі виїзду радянських євреїв, які започаткували масовий виїзд наприкінці 80-х років ХХ століття до Ізраїлю та Німеччини. Автором робиться спроба осмислити феномен четвертої хвилі еміграції.

Ключові слова: еміграція, алія, єврейське питання, “відмовники”, репатріація, громадянство, контингентні біженці.

Яворская И.

Начало четвертой волны эмиграции: еврейский вызов советской системе (1988 – 1991 годы)

В статье рассматриваются основные причины начала четвертой волны эмиграции из СССР на примере выезда советских евреев, которые первыми решились на массовый выезд в конце 80-х годов ХХ века в Израиль и Германию. Автор пробует осмыслить феномен четвертой волны эмиграции.

Ключевые слова: эмиграция, алия, еврейский вопрос, “отказники”, репатриация, гражданство, контингентные беженцы.

Yavors'ka I.

The Beginning of the Fourth Wave of Emigration: Jewish Challenge to the Soviet System (1988-1991)

This article elucidates the main reasons of the fourth wave of emigration from the USSR, the analysis based on the example of Soviet Jews, who started the exodus to Israel and Germany in late 80s of 20th century. The author made an attempt to comprehend the phenomenon of the fourth wave of emigration.

Key words: emigration, aliyah, the Jewish question, “refuseniks”, repatriation, citizenship, contingent refugees.

Проблеми міграції потрапили в коло зору дослідників уже давно, адже упродовж всієї історії людства велетенські маси людей з тих чи інших причин залишали місця своїх поселень та обирали нове середовище для проживання. Проте двадцять років тому на просторах СРСР почалися такі міграційні процеси, які докорінно змінили вигляд мапи світу та вплинули на її геополітичну